

7. Pražská jazyková typologie

7/5/08

1. Pražská jazyková typologie

Vladimír SKALIČKA (1909 – 1991) – tvůrce

Petr SGALL (*1926) – významné modifikace a propagace

- aplikace na jednotlivé jazyky a jazykové skupiny, mj. ugrofinské a turkické (Skalička 1935, 1965); slovanské (Skalička 1941, 1951, 1958; Sgall 1960 aj.); bantuské (Skalička 1945); čínština, vietnamština, jorubština aj. (Skalička 1946, 1955); indoevropské (Sgall 1958); balkánské (Skalička 1968b, 1972, 1974); germánské (Čermák 1978); romština (Elšík 1997); aj.
- moderní prezentace: Sgall 1971/1984, 1993, 1995; Skalička & Sgall 1994
- vybrané a sebrané spisy: Skalička 1979, Skalička 2004–6
- pozitivní inspirace: Dressler 1985; Pöchtrager *et al.* 1998; Haig *ms.*

2. Jazykový typ v PJT

- PJT představuje jednu z reakcí na empirickou neadekvátnost klasické holistické typologie: ODSOUVÁ JAZYKOVÝ TYP ZE SVĚTA EMPIRIE

a) pojem KONSTRUKTU

- typ je „konstrukt“ / „model“ / „ideální extrém“
- typ má „jen metodologickou hodnotu“ (Skalička 1974: 22)
- typ stojí mimo universum existujících jazyků, není dosažitelný žádným reálným / realizovaným jazykem
- některé konstrukty (zvl. aglutinace a izolace) jsou realizovány do větší míry než jiné (zvl. introflexe a polysynteze)

Alle Eigenschaften der Sprachsysteme kann man in Dimensionen zusammenstellen. Die Endpunkte einiger Dimensionen sind erreichbar, die Endpunkte anderer Dimensionen sind unwahrscheinlich oder unmöglich. (Skalička 1966: 163)

b) pojem PŘÍZNIVOSTI jazykových rysů

- podle Skaličky typ sestává z kombinace VZÁJEMNĚ příznivých jazykových rysů, Sgall uznává i existenci vztahů UNILATERÁLNÍ příznivosti (metodologická konvergence k implikačním generalizacím greenbergovské typologie)
- u Skaličky chybí explicitní definice „příznivosti“, podle Sgalla (1984: 29; parafráze):

Property A is favourable to property B = the difference of degree to which any two languages have the property A tends to imply the same polarity of the difference of degree to which these languages have the property B.

c) pojem MÍŠENÍ / KOMBINACÍ typů

- míšení jazykových typů umožňuje výstavbu vlastního jazykového systému
- každý jazyk je specifickou kombinací různých typů; typologický popis je připsání dominantního a ostatních přítomných typů
- některé kombinace typů jsou pravděpodobnější než jiné

3. Typy a jejich vlastnosti

Jednotlivé typy

1. Aglutinační konstrukt [= aglutinace] – navazuje na aglutinační typ klasické typologie
2. Flexivní konstrukt [= flexe] – navazuje na flexivní typ klasické typologie
3. Izolační konstrukt [= izolace] – navazuje na izolační/analytický typ klasické typologie
4. Introflexivní konstrukt [= introflexe] – Skaličková inovace, marginální
5. Polysyntetický konstrukt [= polysynteze] – Skaličková inovace; neodpovídá ani klasickému inkorporativnímu typu, ani polysyntezí v jiných koncepcích; Elšík 1997: *polysemicity*
6. Ergativní konstrukt [= ergativita] – Skaličková (1984) pozdní inovace, nejasný status v rámci celé koncepce

Vlastnosti jednotlivých typů

srov. mj. tabulku in: Čermák 1994: 172

1. AGLUTINACE

- gramatické významy jsou vyjádřeny sřetěžením afixů
- transparentní a diagramatická morfologie
- afixy vyjadřují jedinou gramatickou kategorii, jsou separatistické
- afixy jsou fonologicky samostatné: autosylabické, obsahují konsonanty
- afixy jsou uniformní, absence alomorfie
- absence supletivismu
- absence diferenciací slov do slovních druhů
- absence kategorie rodu / třídy

- absence tzv. gramatické synonymie, absence flexivních a derivačních tříd
- absence gramatické homonymie
- tzv. *base inflection*, nepříznačkové kategorie jsou značeny nulovými morfy
- slootovrba pomocí specifických derivačních morfémů
- absence shody u nominálních modifikátorů
- absence značení čísla v číslovkových konstrukcích
- nominální (nefinitní) vedlejší věty
- absence lexému pro posesivní predikaci (slovesa „mít“)
- pevný slovosled

2. FLEXE

- gramatické významy jsou vyjádřeny jediným afixem
- netransparentní a indexikální morfologie
- afixy vyjadřují více gramatických kategorií, jsou kumulativní
- afixy jsou fonologicky nesamostatné: nesylabické, neobsahují konsonanty
- afixy nejsou uniformní, existence alomorfie
- existence supletivismu
- zřetelná diferenciací slov do slovních druhů
- existence kategorie rodu / třídy
- existence tzv. gramatické synonymie, mnoho flexivních a derivačních tříd
- značná gramatické homonymie
- tzv. *stem inflection*, nepříznačkové kategorie nejsou značeny nulovými morfy
- slootovrba pomocí flexivní morfologie
- existence shody u nominálních modifikátorů
- existence značení čísla v číslovkových konstrukcích
- verbální (finitní) vedlejší věty
- volný slovosled

3. INTROFLEXE

- gramatické významy jsou vyjádřeny infixací nebo ne-konkatenativní modifikací lexikálního morfému
- + někt. vlastnosti flexe: např. zřetelná diferenciaci slov do slovních druhů; slovtvorba pomocí flexivní morfologie; existence shody u nominálních modifikátorů; verbální (finitní) vedlejší věty; volný slovosled

4. IZOLACE

- gramatické významy jsou vyjádřeny synsémantickými slovy
- slova jsou monosylabická
- častá lexikální homonymie a polysémie
- absence diferenciaci slov do slovních druhů
- absence morfologické slovtvorby, sémanticky příbuzné lexikální významy jsou neanalyzovatelné (monomorfemické)
- finitní vedlejší věty
- pevný slovosled

5. POLYSYNTÉZE

- gramatické významy jsou vyjádřeny kombinací autosémantických lexémů
- absence synsémantických slov
- absence morfologie
- absence diferenciaci slov do slovních druhů
- slovtvorba pomocí kompozice
- kompozitní vedlejší věty (tzv. sériová slovesa)
- pevný slovosled

Sgall 1971/1984: základní vlastnosti typů

TYP	VYJÁDŘENÍ GRAMATICKÝCH FUNKCÍ
polysyntéze	sled lexikálních jednotek
izolace	ne-lexikální jednotky formálně podobné lexikálním
aglutinace	ne-lexikální jednotky formálně nepodobné lexikálním
flexe	modifikace lexikálních jednotek (externí)
introflexe	modifikace lexikálních jednotek (interní)

4. *Kritika PJT*

zvl. Haspelmath 1996: 514; Plank 1998; Song 2001: 350–355

1. **PROBLÉM EMPIRICKÉ BÁZE:** Jednotlivé typy–konstrukty jsou fakticky definovány seznamem vlastností a není jasné, jak tyto seznamy vznikaly. Zdá se, že jednotlivé typy–konstrukty jsou pouhé extrapolace z implicitních a nesystematických pozorování ohledně často se spoluvyskytujících rysů ve skutečných jazycích. Skaličkův typologický vzorek zcela jistě nebyl reprezentativní.
2. **PROBLÉM TESTOVATELNOSTI:** Skalička explicitně zastával deduktivní přístup k typologii. Ideální konstrukty nejsou testovatelné hypotézy, zvl. vzhledem k tomu, že každý realný jazyk je podle PJT kombinací různých typů. Jak lze např. odlišit kombinace jazykových rysů realizujících určitý typ–konstrukt (tedy ideální vztah příznivosti) od kontingentních kombinací rysů různých typů–konstruktů? Dále: problém kvantifikace.
3. **PROBLÉM MOTIVACE:** PJT se jen zřídka zabývá motivacemi pro vztah příznivosti mezi jazykovými vlastnostmi (nejčastěji je zmiňována jazyková ekonomie). Není vůbec jasný charakter vztahu příznivosti ve sféře ideálního konstruktů.

- PJT se týká i obecnější kritika holistické typologie
- Např. Haspelmath 2008 ukazuje, že morfologické charakteristiky považované za jádro distinkce mezi flexí a aglutinací – totiž: a) kumulace/separativnost, b) morfemické alternace a c) gramatická synonymie – vzájemně nekorelují.

ÚKOL

- Přečtěte si následující stati: Skalička 1966; Sgall 1971/1984.

Bibliografie

- Čermák, František. 1978. Typology of the Germanic languages with special reference to Dutch. *Folia Linguistica* 12: 65–106.
- . 1994. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace.
- Dressler, Wolfgang U. 1985. Typological aspects of Natural Morphology. *Acta Linguistica Hungarica* 35: 51–70.
- Elšík, Viktor. 1997. Towards a morphology-based typology of Romani. In: Matras, Yaron, Peter Bakker & Hristo Kyuchukov (eds.) *The typology and dialectology of Romani*. Amsterdam: John Benjamins. 23–59.
- Haig, Geoffrey. *Word-class distinctions and morphological type: agglutinative and fusional languages reconsidered*. Nепublikovaný rukopis.
- Haspelmath, Martin. 1996. Recenze [Shibatani, Masayoshi & Theodora Bynon (eds.) *Approaches to language typology*. Oxford: Oxford University Press.] *Journal of Linguistics* 32: 513–517.
- . 2008+. *An empirical test of the Agglutination Hypothesis*. Vyjde in: Scalise, Sergio, Elisabetta Magni & Antonietta Bisetto (eds.) *Universals of language today*. Berlin: Springer.
- Plank, Frans. 1998. The co-variation of phonology with morphology and syntax: a hopeful history. *Linguistic Typology* 2: 195–230.
- Pöchtrager, Markus A. & Bodó, Csanád & Dressler, Wolfgang U. & Schweiger, Teresa. 1998. One some inflectional properties of the agglutinating type illustrated from Finnish, Hungarian and Turkish inflection. *Wiener Linguistische Gazette* 62–63: 57–92.
- Sgall, Petr. 1971 / 1984. On the notion “type of language”. *Travaux linguistiques de Prague* 4: 75–87 / In: Sgall, Petr (ed.) *Contributions to functional syntax, semantics, and language comprehension*. Praha: Academia. 19–37.

- . 1993. Skaličkas Sprachtypologie und ihre Fortsetzungen. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 46: 318–329.
- . 1995. Prague School Typology. In: Shibatani, Masayoshi & Theodora Bynon (eds.) *Approaches to language typology*. Oxford: Oxford University Press. 49–84.
- Skalička, Vladimír. 1935. *Zur ungarischen Grammatik*. Praha: Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis.
- . 1941. *Vývoj české deklinace. Studie typologická*. Studie Pražského lingvistického kroužku. Sv. 4. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků.
- . 1951. *Typ češtiny*. Slovanské jazykovědné příručky. Sv. 4. Praha: Slovanské nakladatelství.
- . 1958. Typologie slovanských jazyků, zvláště ruštiny. *Československá rusistika* 3, č. 2-3, 73-84.
- . 1966. Ein typologisches Konstrukt. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 2: 14–28.
- . 1967. Die phonologische Typologie. *Acta Universitatis Carolinae, Phonetica Pragensis*: 73–78.
- . 1968. Die Inkorporation und ihre Rolle in der Typologie. *Travaux linguistiques de Prague* 3, 275-279.
- . 1975, 1982 [přepřacované vydání]. *Lingvistické čítanky III: Typologie*. Sv. 1. Sestavil B. Palek. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- . 1975. Lehnwörter und Typologie. *Revue roumaine de linguistique* 20: 409–412.
- . 1976. Konstrukt-orientierte Typologie. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 5, *Linguistica Generalia* 1 (1974): 17–23.
- . 1979. *Typologische Studien*. Mit einem Beitrag von Petr Sgall. Hrsg. von Peter Hartmann. Schriften zur Linguistik, Band 11. Braunschweig / Wiesbaden: Viewegh.
- . 1984. Die Ergativität und die Typologie. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 1, *Linguistica generalia* 3 (1981): 59–63.
- . 2004–2006. *Souborné dílo*. Díl I–III. Praha: Karolinum.
- & Sgall, Petr. 1994. Praguian typology of languages. In: Luelsdorff, Philip A. (ed.) *Prague School of structural and functional linguistics: A short introduction*. Amsterdam: John Benjamins. 333–357.
- Song, Jae Jung. 2001. *Linguistic typology: Morphology and syntax*. Longman.